

UTRIKESPOLITIK OCH HISTORIA

*Studier
tillägnade
Wilhelm M. Carlgren
den 6 maj 1987*

Redaktörer:

Mats Bergquist, Alf W. Johansson och Krister Wahlbäck

1987 Militärhistoriska Förlaget

Norstedts Tryckeri, Stockholm 1987

ISBN 91-85266-40-X

Militärhistoriska Förlaget

Innehåll

Förord	5
Tabula gratulatoria	7
Sten Carlsson	15
Wilhelm M. Carlgren som historiker	
Mats Bergquist	27
Maktbalans och avskräckning	
Ulf Brandell	41
Christian Günther – dikt och verklighet	
Reflexioner kring en dokumentär roman	
Klaus-Richard Böhme	47
Rätt eller moral?	
Den tyska egendomen i Sverige 1944–1956	
Arvid Cronenberg	61
Hjalmar Hammarskjölds krigsminister	
Från statsråd till seriefigur	
Gunnar Hägglöf	77
En attachés första år	
Gunnar Jarring	83
Sveriges diplomatiska förbindelser med tatarerna på Krim	
Alf W. Johansson	91
Den svenska socialdemokratien och fascismen på trettioalet.	
Några reflexioner	
Ingmar Karlsson	103
Kina i våra hjärtan	
Några tankar kring sinofili och sinofobi	
Leif Leifland	113
"‘They must get in before the end’"	
Churchill och Sverige 1944 och 1945	
Ingemar Lindahl	145
Alexandra Kollontaj och Norden	
Sven Lundkvist	163
Säkerhet och fred	
Kring den westfaliska fredens problematik	
Thomas Munch-Petersen	175
Confessions of a British agent:	
Section D in Sweden, 1938–1940	
Lars-Åke Nilsson	189
Anthony Eden	
Misslyckandets man	

Erik Norberg	199
Balkankriget och Sveriges försvar	
Torbjörn Norman	219
Hjalmar Branting, Weimarrepubliken och Frankrike: Herriotbrevet	
Lennart Petri	233
Sverige och Vietnam-konflikten Den första fasen	
Olav Riste	247
Norway in Exile 1940–1945 The formation of an alliance relationship	
Göran Rystad	263
Filippinsk-amerikanska kriget och den amerikanska expansionismen vid sekelskiftet	
Herman Schück	275
Nils Ahnlund och samtidshistorien	
Juhani Suomi	291
Möte mellan motståndare Sammanträffandet mellan Urho Kekkonen och O W Kuusinen i Moskva hösten 1945	
Bo Johnson Theutenberg	299
Folkrättssakkunniga i UD och folkrätten i Sverige	
Jarl Torbacke	323
Det kulturella släktskapets problematik Carl Grimberg och Tyskland	
Krister Wahlbäck	335
Karl Johan och Finland	
Kent Zetterberg	347
Borggårdskrisen i ny belysning En studie i försvarsberedningarna 1911–1914	
Torsten Örn	361
Neutralitetspolitik i nederländsk tappning	
Wilhelm M. Carlgrens tryckta skrifter 1950–1986	375

Folkrättssakkunniga i UD och folkrätten i Sverige

Folkrätten har sedan mycket länge varit ett av de grundläggande elementen i den svenska utrikes- och neutralitetspolitiken. Under 1980-talet har folkrätten stått i fokus i svensk utrikespolitik på ett sätt fullt jämförbart med folkrättens och neutralitetsrättens roll under första och andra världskriget. Regeringsförklaringar och politiska tal understryker numera ständigt folkrättens roll i världspolitiken. Från svensk sida sägs ofta att folkrätten utgör de små ländernas skydd mot stormakter och deras ofta cyniska maktpolitiska gärningar.

Folkrätten är statssamfundets normativa system. Folkrätten uppställer principer för de enskilda suveräna staternas uppförande. Vår tid kännetecknas av de principer som fastlagts i FN-stadgan från 1945. FN är numera en universell organisation. FN-stadgan är ett utmärkt instrument för bevarandet av den folkrättsliga grundordningen i samfundet, för bevarandet av freden. Men verkligheten ser inte riktigt så ut. Staterna bryter mao mot det folkrättsliga regelsystemet. Sverige har under det senaste decenniet erfarit detta. Landet har tvingats erinra andra länder om vikten av respekt för den svenska territoriella integriteten.

Under snart två sekler har de svenska statsledningarna funnit att svensk alliansfrihet och neutralitetspolitik i fred, syftande till neutralitet vid krig mellan främmande makter, bäst främjar den svenska nationens intressen. Vid sidan om sin rent militära roll är neutralitetsbegreppet en folkrättslig konstruktion, med ömsesidiga åtaganden från den neutrala och de krigförande staternas sida. Folkrätten har således sin betydelse från strikt nationella synpunkter, såtillvida att folkrättens regelsystem direkt går in i rötterna för vår utrikespolitik. Men folkrättsliga aspekter spelar också sin stora roll i andra för svensk utrikespolitik viktiga frågor: nedrustnings- och vapenkontrollsträvandena, vår FN-politik, i frågan om respekten för mänskliga rättigheter – just nu representerat av debatten kring apartheid och sanktioner – i havsrättssammanhangen, där Sverige under de senaste tio åren tvingats föra långa och svåra förhandlingar med sina grannstater om avgränsningen av den svenska kontinentalsockeln och fiskezonen. Sverige har vidare spelat en stor roll när det gäller initierandet och utformandet av en internationell miljörätt, där inte minst Stockholms-konferensen 1972 om den mänskliga

miljön kom att utgöra en grundpelare för det vidare internationella arbetet på detta fält. Folkrätten är fundamental för den utrikespolitiska och strategiska utvecklingen i vårt närområde: i Arktis och i Östersjön. Inga nya konstruktioner, typ kärnvapenfria zoner, kan tillkomma utan att de är förenliga med de folkrättsliga parametrarna, såsom vi i detta land tolkar dem.

För ett land som står på folkrättens grund, som för rättens talan i världen, som rent av för en utrikespolitik med starka normativistiska inslag, krävs en folkrättslig personell underbyggnad – behov av experter som bygger under regeringars ställningstaganden och proklamationer, som har minnet bakåt och blicken riktad framåt mot nya utvecklingstendenser i den förhållandevis lätttrörliga folkrättsmaterian. Förändringar i folkrätten kan på kortare eller längre sikt medföra bekymmersamma utrikespolitiska och rent av strategiska återverkningar. Detta har utvecklingen inom havsrätten visat i vad gäller såväl Östersjön som Arktis. Den folkrättsliga sakkunskapen skall också kunna förklara svenska ställningstaganden för omvärlden, samt kunna mäta sig med omvärldens ofta högkvalificerade expertis på detta område.

Traditionen och sedvanan är viktig i folkrätten: för ett land som för neutralitetspolitik i fred siktande mot neutralitet i krig är uttolkningen av de folkrättsliga principerna av största vikt. Det gäller rent generellt att kunna tolka folkrättens regelsystem på ett sätt som tillvaratar den svenska nationens fundamentala intressen, men också på ett sådant sätt att tolkningen vinner erkännande av andra länder. Folkrättens struktur gör att tolkningsmomentet blir viktigt.

För en regering och för ett utrikesdepartement – särskilt i ett land av Sveriges typ – är traditionsbevarandet, linjen i vår utrikespolitiska hållning av stor vikt: en konsekvent linje stärker vår egen politik och hjälper dessutom regeringen att hålla kursen utrikes-, neutralitetspolitiskt och folkrättsligt. Gentemot andra länder är ett konsekvent upprätthållande av våra principer den bästa försäkringen mot undran och missförstånd om våra avsikter.

I ett utrikesdepartement, vilket i regeringens namn exekverar utrikespolitiken, är vad som kan benämnas det *institutionella minnet* viktigt. Rådgivning om praxis är av yttersta vikt i utrikespolitiska ställningstaganden. Det är sålunda betydelsefullt för ett utrikesdepartement att bland sin stab också ha några "lordsigillbevarare", med en uppgift att i egenskap av experter sitta länge på sin post och att med sin expertkunskap representera det långa minnet – samt med blicken in i framtiden. Den folkrättsliga materian är speciell och kräver sin egen form av expertis; antingen nu denna expertis återfinns bland den s k utrikesledningen eller hos de speciella folkrättssakkunniga som funnits i svenska utrikesdepartementet formellt sedan 1919.

Sammanhanget ger anledning till några reflexioner av grundläggande och principiell natur; dessa har att göra med det strukturskifte som under senare

tid ägt rum i relationen politiker-expert, alltså ett ganska känsligt ämne, men där det ändå må vara tillåtet med några kommentarer. När ledningen av utrikespolitiken låg i händerna på icke bara tunga politiker, men politiker som jämväl förenade sin politiska funktion med stor expertis på rättens och folkrättens område, fanns kontinuiteten och normatiken inbyggd i själva ledningen. Svenska UD får betecknas som unikt i detta sammanhang, då det under tiden 1920–62 räknande folkrättsexperten juris professorn *Östen Undén* i sina led – antingen som utrikesminister, sakkunnig i folkrätt eller aktiv via riksdagen och utrikesutskottet.

En utrikesminister med sådan förkrossande sakkunskap, icke enbart på det politiska området men också i vad gällde utrikespolitikens och diplomatis teknik, blir ju härigenom – men också genom sin långa innehavstid – sina rådgivares rådgivare. Det institutionella minnet, diplomatis finesser och teknik – och det finns faktiskt företeelser som täcks av dessa yrkesmässiga begrepp – kan givetvis också representeras av andra befattningshavare i utrikesdepartementets ledning, detta viktigt i ofärdstider och i tider av yttre tryck: såsom tex av en *Gunnar Hägglöf* (chef för handelsavdelningen 1939–44), av en *Sverker Åström* (polchef 1956–64, kab sekr 1972–78).

Under det senaste decenniet eller så har tvivels utan en strukturförändring ägt rum berörande de frågeställningar som här avhandlas. Politikens – och politikernas – övergripande ansvar torde ha brett ut sig allt mer i vårt samhälle. Detta återverkar också på strukturen i våra statsdepartement. I detta konstaterande ligger inget värdeomdöme utan fastmer ett försök att sätta fingret på vari förändringen ligger. Den torde ligga i den allt ökande politiska dominansen, samt i politikerkårens – och den politiska tjänstemannakaderns – yrkesmässiga sammansättning och utbildning. Dagens politiker – och politiska tjänstemän – är mestadels sk yrkespolitiker med en tämligen homogen politisk utbildning och karriär. Med all reverens för demokratins grundprinciper och konstitutionens alla aspekter, bör emellertid sägas att problem rimligen kan uppkomma för det institutionella minnet, för principernas bevarande, om enbart – eller uteslutande – politiker och politiska tjänstemän med sina skilda politiska preferenser styrda av den korta treåriga mandatperioden erhåller mer eller mindre exklusiv supremati vid utformandet av ett lands utrikespolitik – utan beaktande av experters råd.

Politikens villkor är kortsiktiga; politiska opinioner flammar upp och avtar. Utrikespolitiken har genom massmedias utveckling alltmer blivit var mans egendom. Detta är nyttigt och politiska opinioner är viktiga, tom grundläggande för den rättsliga normbildningen, men frågan är vad som händer med stabiliteten i ett lands utrikespolitik – så viktig för ett neutralt land – om uteslutande politiska opinioner och opinionskänsliga politiker nästan ensamma styr prioriteringen och analysen av händelseförloppen. Det tillfälle som ges att i denna festskrift, tillägnad UD:s arkivchef professor

Wilhelm Carlgren, verksam i UD sedan 1945 och som på ett sådant eminent sätt representerat det institutionella minnet, de historiska faktorernas betydelse för svensk utrikespolitikens utformning nu och i framtiden, bör utnyttjas för att betona vikten av att utrikesdepartementet även i framtiden söker bevara en struktur där för svensk utrikespolitikens utformning nödvändig expertis ingår, inte minst på det folkrättsliga och historiska fältet.

Den politikens supremati varom här talats *behöver* inte alls utgöra något problem för frammanandet av det institutionella minnet, då en klok politisk ledning alltid ser till att sådana faktorer vägs in i deras politiska ställningstaganden – det finns goda exempel härpå – men det finns också exempel på att vad som här sagts nog är alldeles berättigat. I ett läge kännetecknat av just dessa faktorer samt av det faktum att svenska utrikesdepartementet under några år kommit att karaktäriseras av den vart tredje år förflyttningspliktiga linjeorganisationens och de sk generalisternas allt större dominans över ett i UD-sammanhang utdöende expertskrå, är det närmast en plikt att på basis av de insikter ett tioårigt innehav av posten som sakkunnig i folkrätt ger, dra en lans för att svensk utrikes- och neutralitetspolitik alltfört skall handläggas med biträde av *all* den akademiska och annan expertis som står till förfogande – inom som utom huset. Detta är livsviktigt för vår säkerhetspolitiska framtid, särskilt när vi vill hävda att utrikespolitiken är vår första försvarslinje.

Redan 1919, i samband med Versailles-freden efter första världskriget samt till följd av Ålands-frågans aktualisering efter Finlands självständighet från det ryska imperiets sönderfallande struktur år 1917, föreskrevs i UD:s organisationsreform att en "speciellt sakkunnig i folkrätt" skall tjänstgöra i departementet. Ända sedan 1919 har det svenska utrikesdepartementet i sin struktur haft företrädare för folkrättskunskapen, gemenligen så att någon framträdande jurist eller akademiker, särskilt vid Stockholms universitet, knöts till posten som sakkunnig i folkrätt. Det var, är och kommer att förbli en styrka för regeringen och utrikesdepartementet att vid beredningen av beslut ha tillgång till folkrättslig expertis, inte minst för att "utåt" förklara bevekelsegrunderna för de utrikespolitiska ställningstagandena.

Redan i äldre tid, tex i den kansliordning som gavs av Gustaf II Adolf år 1626 – vid dennes avresa till Pommern – och i 1634 års sk regeringsform, varigenom kansliet utvecklades till ett fastare kanslikollegium med rikskanslern som högste ledare samt därjämte fyra riksråd, en hovkansler, två statssekreterare, hovråd, sekreterare, referendarier samt sändebud, residerer och agenter – de sistnämnda med diplomatiskt uppdrag – knöt den svenska statsledningen till sig eminenta folkrättsliga personligheter. Bland dessa fanns ingen mindre än den person som idag – kanske litet oegentligt om man också tar i beaktande alla icke-europeiska numera suveräna men fordom koloniala stater – betecknas som den moderna folkrättens fader,

holländaren *Hugo Grotius*, född 1583 i staden Delft, och vars hela levnad ackompanjerades av de blodiga striderna mellan Generalstaterna och de spanska herrarna, avslutade först med den westfaliska freden år 1648, också djupt berörande Sverige.

Hugo Grotius, författare till folkrättsliga epokgörande verk som *Mare liberum* (1609) – fortfarande av betydelse för havsrätten – samt *De jure belli ac pacis* (1625), tvingades i exil år 1632 och inträdde genom rikskanslern *Axel Oxenstiernas* försorg i svensk diplomatisk tjänst år 1634, nämligen som svensk ambassadör i Paris fram till 1645, då han av olika skäl återkallades av Drottning Kristina. Efter en färd till Stockholm för att förhandla med en oförstående svensk statsledning, dog han på återfärden i Rostock den 28 augusti 1645.

En annan av de stora naturrättsliga företrädarna, *Samuel Pufendorf*, född i Sachsen 1632, inträdde 1668 som juris professor i Lund där hans viktigaste folkrättsliga verk, *De jure naturae et gentium libri octo*, utkom år 1672, ledande till en våldsam akademisk fejd, där Pufendorf av sina belackare betecknades som "epikuré, pelagian, socinian, hobbesian, cartesian, spinozist, kalvinist, polygamist, antinomist och ateist" – en rad invektiv som inte ens folkrättens belackare nummer ett i detta land, hägerströmianen, professorn i civilrätt vid Uppsala universitet (1914–47) – den socialdemokratiska riksdagsmannen *Vilhelm Lundstedt* – lyckades uppbringa trots ihärdiga försök. Hans våldsamma attacker på folkrätten och naturrätten – bla i "Vägen till fred" (Uppsala 1924), "Folkrätten och Genève-politiken" (Uppsala 1924) samt i "Folkrätten – en livsfara för folken" (Sthlm 1937) – innehåller slutledningar som Folkrättens grundval – en dubbelförfälskning, Folkrättens existens endast ett sken, Folkrättens och sanktionspolitikens livsfarlighet för folken. Lundstedts rättsnegativism kom – medvetet eller omedvetet – att skapa ett försvar för folkrätten, för folkrättens existens som en egen rättsdisciplin. Lundstedts argument har måhända haft det goda med sig att folkrättens företrädare vässade sina argument. Visst finns det en folkrätt, ehuru till sin konsistens och struktur väsensskild från den interna rättens system med sekvensen norm – brott – straff.

De traditionsbevarare som getts den specifika uppgiften att i UD se in i den folkrättsliga kristallkulan inför utrikespolitiska ställningstaganden benämns UD:s folkrättssakkunnige (eller sakkunnige i folkrätt). Posten har funnits i en eller annan form sedan 1919. Den är knuten direkt till utrikesledningen. Icke mindre än fyra av UD:s folkrättssakkunniga innehade under någon period också posten som utrikesminister, vilket givetvis underlättade den folkrättssakkunniges relation till utrikesministern.

Konstruktionen är också en reminiscens från de gamla departementsinstruktionerna där, tex i 1928 års instruktion, det föreskrevs att det var den

politiska avdelningen som handlade frågor rörande förlikning och skiljedom samt andra ärenden av folkrättslig natur. Den folkrättssakkunnige har ett vittfamnande ansvar för att följa folkrättens utveckling eller, som det uttrycktes redan i 1928 års instruktion för departementet – i dessa hänseenden i stort ännu idag aktuell – nämligen ”Den sakkunnige i folkrätt har att verkställa utredningar i de folkrättsliga ärenden, som av ministern till honom överlämnas, ävensom att följa folkrättens utveckling samt avgiva förslag till de framställningar i folkrättsliga ämnen han finner påkallade”

Som förste innehavare av befattningen som sakkunnig i folkrätt i UD upptas friherre *Erik Marks von Würtemberg*, (f 1861, d 1937). Denne innehade befattningen åren 1919–20. Marks von Würtemberg får betecknas som en av svensk juridiks portalfigurer, något som bl a framgår av Birger Ekebergs tio sidor långa nekrolog i *Svensk Juristtidning* 1937 (s 177 ff). Efter juris utriusque kandidatexamen i Uppsala år 1885 gick hans karriär över domar- och kommittéuppdrag till posten som justitieråd i högsta domstolen i två omgångar (1903–05 samt 1906–13) samt till presidentskapet i Svea Hovrätt från 1920 till 1931 (t f president 1920–25). von Würtemberg innehade två statsrådsposter – konsultativt statsråd 1905–06 i Karl Staaffs första ministär samt *utrikesminister* 1923–24 i Ernst Tryggers ministär. Regeringen Trygger kom i politiskt beråd när utrikesminister *Hederstierna* (utr min 1923) i ett av statsministern osett middagstal förordade försvarspolitisk samverkan med Finland. Utrikesministern tvingades avgå och in trädde von Würtemberg, som var en stark företrädare för den svenska neutralitetspolitiken.

Efter unionsupplösningen med Norge år 1905 skulle frågan om rätten till renbetet i norr regleras. 1913 utsågs von Würtemberg till ordförande i den då tillsatta renbeteskommissionen. Detta arbete innebar att den oklara gränsen mellan Norge och Sverige i norr skulle definieras. Frågan hade stor ekonomisk betydelse för lapparnas utkomstmöjligheter; saken kom att regleras genom 1919 års konvention om flyttlapparnas rätt till renbete (SÖ 1919:5). *Stig Jägerskiöld*, professor i offentlig rätt med folkrätt (Lund 1960–62, Uppsala 1962–77), säger i en levnadsteckning över von Würtemberg i *Svenskt Biografiskt Lexikon*: ”Men vissa betydande eftergifter måste dock göras. (– – –) Man har sagt att de under M:s ledning vunna resultaten ’lände honom till heder’.”

Marks von Würtemberg kom även att ägna sig åt Ålands-frågan, vilken efter Finlands självständighet från Ryssland år 1917 tagits upp i NF:s råd. Han var med om att utforma de svenska ståndpunkterna i frågan, vilka presenterades inför NF:s juristkommission. Han deltog även i den internationella kommittén för Ålands neutralisering. NF:s råds beslut den 24 juni 1921 att Åland skulle tillerkännas Finland, men med internationella garantier och starkt stöd för den svenska befolkningens rättigheter, sägs ha varit en svår besvikelse för von Würtemberg. Neutraliseringsförhandlingarna ledde

fram till den ännu idag viktiga konventionen den 20 oktober 1921 (SÖ 1921:26) om Ålandsöarnas icke- bevästande och neutralisering.

von Würtemberg spelade vidare en framträdande roll i egenskap av svensk delegat vid de i samband med fredskonferensen i Paris år 1919 pågående förhandlingarna, syftande till att bilda Nationernas Förbund (NF) och att tillskapa den *Fasta mellanfolkliga domstolen* i Haag (the Permanent Court of International Justice), vilken i samband med bildandet av Förenta Nationerna 1945 kom att ersättas av den *Internationella domstolen i Haag* (the International Court of Justice). Vid sidan om den fasta Haag-domstolen finns dessutom den genom Haag-konventionen 1899 bildade sk *permanenta skiljedomstolen* i Haag, vilken utgörs av en lista på de kvalificerade personer som skall stå till förfogande vid tvister, och vilka utsetts av de till 1899 och 1907 års skiljedomskonventioner anslutna staterna. Flera svenskar har varit medlemmar av den sistnämnda skiljedomstolen.

Liksom vid Sveriges inträde i FN år 1945 bekymrade sig statsledningen 1920 för den svenska neutraliteten. Efter en hundraårig period av tillbakadragenhets från storpolitiken, inordnades nu Sverige i ett system med förpliktelser att delta i ömsesidig hjälp och i sanktioner. År 1918 tillsatte regeringen en kommitté med bl a von Würtemberg som ledamot, med uppgift att tillsammans med Danmark och Norge förbereda tillvaratagandet av de neutrala staternas intressen vid och efter krigsslutet. Samarbetet vidgades sedermera till att omfatta också Nederländerna och Schweiz. Redan i denna kommitté spelade en av Sveriges portalfigurer i NF, *Hjalmar Branting*, en roll.

I maj 1919 rekommenderade kommittén anslutning till NF. Kommittérapporten utgjorde grundvalen för den proposition som regeringen *Edén* med *Johannes Hellner* som utrikesminister den 14 februari 1920 framlade för riksdagen (se Hellners *Minnen och Dagböcker*, Sthlm 1960). Debattens vågor gick höga: Sveriges anslutning till NF var kontroversiell på ett helt annat sätt än anslutningen till FN år 1946. Liksom 1946 tog regeringen fasta på att Sverige kunde förena sin neutralitetspolitik med medlemskap i en mer eller mindre överstatlig organisation – 1946 uttrycktes det av utrikesminister *Östen Undén* så att Sveriges utrikespolitik vilade på neutraliteten och den internationella solidariteten. I riksdagsdebatten 1920 hördes domedagsklockorna dåna: "Vår självbestämningsrätt, vår neutralitet och vårt statliga oberoende, med ett ord allt vad vi ha kärt och dyrbart, vårt fädernesland, bleve underkastat främmande makters gottfinnande och till tjänst för deras särskilda intressen, om vi skulle sätta vårt namn under den förbundsakt, som man erbjudit oss att nu biträda."

Sverige blev icke bara medlem av NF utan invaldes även 1922 i NF:s råd, varmed landet trädde ut på den europeiska scenen, såsom en av rättens och folkrättens försvarare. Den svenska infallsvinkeln blir i hög grad folkrättslig; icke att undra på då de namn vi vid sidan av Brantings dominerande

NF-figur möter i dessa sammanhang är jurister, professorer eller folkrätts-sakkunniga i UD: *Hjalmar Hammarskjöld* (statsmin 1914–17, renommerad folkrättsexpert), *Östen Undén*, *Eliel Löfgren*, som nämnts von Würtemberg, vilken biträdde av *Åke Hammarskjöld*, då ung son till Hjalmar Hammarskjöld.

Dennes namn bör omnämnas då han måste räknas till kretsen av svenska betydande folkrättspersonligheter. Trots att han avled endast 44 år gammal, hann han efter befattningar i UD att upprätthålla posten som generalsekreterare ("greffier") i den Fasta mellanfolkliga domstolen i Haag under åren 1922–36 samt som domare i domstolen från 1936 fram till sin död 1937. En över 800-sidig samlingsvolym med Hammarskjölds arbeten (*Jurisdiction International*) gavs 1938 ut av Max Huber, president i domstolen. Givetvis bör en annan medlem av familjen Hammarskjöld omnämnas, nämligen *Dag Hammarskjöld*, kabinetssekreterare i UD 1949–51. År 1953 valdes han till FN:s generalsekreterare – en post han upprätthöll fram till sin död 1961. Dag Hammarskjöld har mer än någon annan sökt uppfylla de syften som står inskrivna i FN-stadgan, och därmed sökt bidra till folkrättens upprätthållande och bestånd i statssamfundet. Han talade ofta i folkrättsliga termer. Man kan tyvärr bara konstatera att verkligheten i form av den i dessa sammanhang ständigt närvarande stomaktpolitiken hann ikapp även honom.

För att återknyta till innehavarna av posten som folkrättssakkunniga i UD antecknas som näste innehavare, efter von Würtemberg, *Östen Undén* (f 1886 d 1974), som när han inte beklädde post som statsråd, var folkrättssakkunnig i UD – nämligen perioden från 15 oktober 1920 till 18 oktober 1924 – då han tillträder som utrikesminister i Brantings tredje ministär, i vilken post han kvarstod även i den ministär Sandler som bildades i januari 1925 vid Brantings insjuknande. Den 7 juni 1926 föll regeringen Sandler, för att efterträdas av C G Ekmans första ministär. När Undén 1924 lämnade befattningen som UD:s folkrättssakkunnige för inträdet i ministären, efterträddes han (24 oktober 1924) som folkrättssakkunnig i UD av advokaten, den liberale politikern *Eliel Löfgren*. När Undén 1926 lämnade utrikesministerskapet i Sinders regering, följdes han som utrikesminister av sin efterträdare som folkrättssakkunnig, *Eliel Löfgren*.

Man får en personligt fyllig bild av denne i hustruns, Mia Leche Löfgrens minnesskildring "Så var det då, 1900–1940" (Sthlm 1941), i stort centrerad kring hennes man och dennes insatser, bla som NF-delegat i Genève. Det är där de ses och idkar umgänge, mer än på hemmaplan: Branting, Undén, Marks von Würtemberg, Trygger, Hammarskjöldarna mfl. Kostlig är hennes beskrivning av firandet av Brantings 60-årsdag i Genève, den förbrödringsanda som rådde i Genève, engelsmannen Lord Robert Cecil, sonen till Earlen av Salisbury, nära samröre med Branting och Undén.

Mia Leche Löfgren skriver: "När han utsågs till utrikesdepartementets folkrättsexpert mottog han befattningen med glädje, ty folkrätten hade alltid varit hans stora kärlek. Uppdraget att bli en av Sveriges delegater vid Nationernas Förbund låg av samma skäl inom hans intressesfär."

Eliel Löfgren, född 1872 och död 1940, hade flera karriärer: sin tids stjärnadvokat, ämbetsman och politiker samt sjö- och folkrättsexpert. Han var försvarare i sin tids stora mål – Östervålamålet (se hans *Klockorna i Östervåla*, Sthlm 1934), ordförande i Sveriges advokatsamfund från 1937, radikal och liberal politiker alltifrån 1900-talets början, bla medlem i Frisinnade klubben. Under första världskriget förde han ofta Sveriges talan i sk prismål, dvs mål i de krigförande staternas prISRätter om rätten till beslagtagna neutrala fartyg. Han fick härigenom en bred folk- och neutralitetsrättslig erfarenhet. Han var medlem av såväl första som andra kammaren. År 1917 blev han *justitieminister* i *Edéns* koalitionsministär, i vilken han kom att medverka till de stora författningsreformerna: kommunala rösträtten, rösträtten för kvinnor, reformer av familjerätten, straff- och processrätten samt – inte minst den av honom själv särskilt uppskattade insatsen – lösningen år 1918 av det svåra vattenrättsproblemet. År 1920 avgick den edénska ministären, och Löfgren blev åter advokat.

Han var ledamot av den internationella Oder-kommissionen 1920–21 samt svensk delegat i NF 1921–28. När liberala samlingspartiet sprängdes år 1923, blev Löfgren partiledare för det liberala partiet och *Carl Gustaf Ekman* för det frisinnade folkpartiet. I Ekmans den 7 juni 1926 bildade regering, inträdde Löfgren som *utrikesminister*, en post han kvarhöll till i oktober 1928 då han, pga partimotsättningar rörande nomineringen till riksdagslistan, förlorade sin plats i andra kammaren. Hans avgång från utrikesministerposten bidrog till regeringen Ekmans fall. I den tillträdande *Lindmanska* ministären (1928–30) blev *Ernst Trygger* utrikesminister. Löfgren återkom sedermera till riksdagen.

Eliel Löfgrens roll under året 1930 som ordförande i den internationella kommissionen för juridisk utredning av rätten till *Klagomuren i Jerusalem*, illustrerar tyvärr alltför väl den centrala roll Mellanöstern-konflikten spelat även för svenska utrikesdepartementets folkrättssakkunniga. Folkrättsliga principer har varit, och är, centrala för denna frågas lösning. I Festskrift tillägnad Erik Marks von Würtemberg (Sthlm 1931) redogör Löfgren i artikeln *Rätten till Palestinas heliga platser* för denna ännu på 1980-talet så brännande fråga. "Hur som helst kommo muselmän och judar rätt väl överens intill tiden för den engelska ockupationen. Sedan dess har politik kommit med i spelet, varjämte förhållandena i viss mån ändrats (han talar här om Balfour-deklarationen 1917) på ett sätt som bidragit till den oroande utvecklingen under senaste år", konstaterar Löfgren (s 405) i sin artikel. Löfgren-kommissionens rapport kom att ligga till grund för de av engelsmännen utfärdade bestämmelserna rörande bruket av de heliga platserna,

vilka bidrog till en avspänning mellan araber och judar under denna tid. För en aktuell översikt över de folkrättsliga problemen i Mellanöstern, varibland de av Löfgren behandlade, kan hänvisas till avsnittet "Mellanöstern och folkrätten" i min *Folkrätt och säkerhetspolitik* (s 491–578).

Den 11 juni 1926 återinträdde Undén, efter Kungl Maj:ts beslut, på posten som folkrättssakkunnig i UD. Han blir den 24 september 1932 konsultativt statsråd i Per Albin Hanssons regering med Richard Sandler som utrikesminister. Den 19 juni 1936 tillträdde Bramstorps sk semesterregering (101 dgr), men när Per Albin Hanssons koalitionsminister – med Sandler fortfarande som utrikesminister – övertog makten fanns Undén inte med. Han återgick till sin befattning som folkrättssakkunnig i UD, till vilken han förordnats 1926, och vilket förordnande icke upphörde förrän den 31 december 1961 – alltså ett 25 år långt förordnande – även om han under sin utrikesministertid förordnade tf folkrättssakkunniga, vartill vi återkommer.

Efter avgången från regeringen 1936 kombinerade han sin post i UD med professuren i Uppsala, uppdrag i Genève och NF, medlemskap i den år 1921 upprättade utrikesnämnden samt ordförandeskapet i det 1937 konstituerade utrikesutskottet – detta fram till 31 juli 1945, då han åter tillträder posten som utrikesminister och vilken han skulle kvarhålla i sjutton år fram till sin avgång den 19 september 1962.

Tidigare talades om Östen Undéns förkrossande sakkunskap, hans dominerande roll i svensk utrikes- och säkerhetspolitik från 1920 till 1962 – 42 år i olika inflytelserika befattningar. Detta faktum emanerar också från den ställning han förvärvade som framträdande akademiker, jurist, professor och universitetskansler. Hans juridiska bana var civilrättens och den internationella privaträttens, inte egentligen folkrättens – om man ser till hans teoretiska meritering. Han var en eminent "exekutör" av folkrätten. Han spelade en internationellt betydelsefull roll – han tänkte i folkrättsliga banor. Han har väl därmed under sin långa epok kommit att forma folkrättens innehåll och materia – bla genom sin gärning i NF och FN, genom sina skapande roller för svensk utrikes- och neutralitetspolitik – på ett sätt som är få folkrättsliga teoretiker förunnat. En sentida efterträdare – på hans post som folkrättssakkunnig – kan gott betyga hur mycket de undénska grundsatserna fortfarande betyder när det gäller att uttolka de svenska utrikespolitiska principerna. Kanske har han i sentida efterföljares uttorkningar kommit att närmast få drag av principernas fader, vars lärosatser man inte vågar ifrågasätta. Det måste sägas att Undén vid sidan om sin principfasthet också var en pragmatiker, ett drag som kanske inte igenkänns, speciellt inte när man i dagens debatt ofta talar om den fasta och fixa sk Undén-linjen i svensk sanktionspolitik.

Efter en jur kand i Lund 1910, disputerade han redan 1912 för jur dr-graden på en avhandling om *Kollektivavtalet enligt gällande svensk rätt*, vilken

meriterade honom för en docentur vid Lunds universitet. Den 27 april 1917 utnämndes Undén till professor i civilrätt och internationell privaträtt vid Uppsala universitet, vilket senare ämne numera tillsammans med ämnet folkrätt ingår i universitetsämnet internationell rätt. Åren 1929–32 var han rektor för Uppsala universitet och den 18 september 1937 utnämndes han till universitetskansler – varvid han lämnade sin professur – ett ämbete han hade fram till 1951.

”Pengar kunna anses såsom på en gång fungibla och i viss mening förbrukbara ting. Pengarnas roll är dubbel: de tjäna dels såsom värdemätare, dels såsom bytesmedel.” Dessa oförytterliga meningar har praktiskt taget varje nu levande svensk jurist försökt att komma ihåg inför tentamen i civilrätt. De är hämtade ur Undéns *Svensk sakrätt*, en rättslig klassiker. I över 30 år stod sig denna lärobok, ett vittnesbörd så gott som någonting om Undéns pedagogiska förmåga. Hans verk i internationell privaträtt kan uppmärksammas, bla hans *Internationell äktenskapsrätt enligt gällande svensk lag*. Undén intar – vid sidan om civilrätten – sin plats bland företrädare för den *internationella privaträtten* vid Uppsala universitet: *C A Reuterskiöld*, *Östen Undén* (1917–37), *Phillips Hult* (1940–47), *Åke Malmström* (1948–63), *Lars Hjerner* (1967–75), *Atle Grahl-Madsen* (1977–81) och *Stig Strömholm* (1982–). På det folkrättsliga området är hans vetenskapliga produktion inte lika framträdande; hans roll här är, som framhållits, normskaparens, praktikerns, hans UD-promemorior eller hans påteckningar på UD- tjänstemännens promemorior: ”Exc samtyckt”.

Verk av folkrättslig natur att uppmärksamma är hans *Neutralitet och folkrätt* (Sthlm 1939), av särskild betydelse då den är skriven av neutralitetsdoktrinen speciellt uttolkare, samt hans ofta citerade bok *Tankar om utrikespolitik* (Sthlm 1963), där han avhandlar frågor som mänskliga rättigheter, FN, den kollektiva säkerhetens filosofi, provstopp och atomfria zoner, kärnvapen och utrikespolitik. Han var utrikesminister 1946 då Sverige anslöt sig till det nybildade Förenta Nationerna, liksom han varit aktiv i NF:s olika skeden: inträdesdebatten, den sk rådkrisen år 1926 då han spelade en stor internationell roll, i efterdyningarna av Locarnofördraget 1925, i nedrustningskonferensen i Genève 1932–35. I intressanta om än tämligen rapsodiska bilder tecknar Undén fragment ur sin politiska karriär i *Minnesanteckningar* (Sthlm 1966).

Han säger själv: ”Under hela den tid världskriget pågick, stod jag utanför regeringen. Jag bevarade dock kontakten med svensk utrikespolitik genom min befattning som folkrättsakkunnig i UD, dels genom mitt riksdagsmannaskap. (– – –) Under kriget var jag ganska kritisk mot åtskilliga yttringar av regeringens utrikespolitik, ehuru jag helt gillade dess inriktning på neutraliteten som ledstjärna. Min kritik torde ha varit orsaken till att utrikesministern (Christian Günther 1939–45) inte i någon nämnvärd utsträckning begagnade sig av folkrättsexpertens tjänster, trots att onekligen världskriget

rullade upp en mångfald folkrättsliga problem. (— — —) Ja, det inträffade att jag i ett par fall rådfrågades av norska jurister, medan jag tydligen inte åtnjöt fullt förtroende hos mina svenska uppdragsgivare när det gällde neutralitetspolitikens utformning." Undéns insatser — i sina olika funktioner — under andra världskriget är numera väl kartlagda i *Wilhelm Carlgrens* stora verk *Svensk utrikespolitik 1939–1945* (Sthlm 1963), liksom i Yngve Möllers biografi över Östen Undén, där hans olika insatser — främst hans politiska — belyses.

Oenigheten mellan *Günther* och *Undén* kvarstod i efterkrigstidens viktiga fråga, nämligen den om Sveriges anslutning till FN. Emellertid förelåg nu den skillnaden att medan debattens vågor gick höga 1920 vid NF-anslutningen, var såväl politiker, riksdag, press som opinion positivt inställda till en svensk anslutning till FN. Endast mycket få missljud av tvivel eller kritik störde dess symfoni, säger Elis Håstad i *Den svenska utrikesdebatten om FN och alliansfrihet* (Sthlm 1955). Dock kvarstod — i likhet med vid NF-anslutningen 1920 — frågan om en neutral stats manöverutrymme vid anslutning till något slags supranationell organisation, där den kunde *förpliktas* delta i av säkerhetsrådet beslutade sanktioner.

Sverige — liksom Schweiz — hölls utanför de förberedande diskussionerna om ett Förenta Nationerna, och här märktes besvikelse i Sverige — Sverige blev aldrig en av "the founding nations". Den 4 maj 1945, strax efter Hitlers självmord i bunkern i Berlin, höll utrikesminister *Günther* ett tal inför Sveriges Flottas årsmöte, där han kritiserade förberedelsearbetets snäva gränser — "detta är knappast en lycklig start" (se Chr *Günther: Tal i en tung tid*, Sthlm 1945) samt varvid han underströk neutralitetens roll. Han fick mothugg från sin egen folkrättssakkunnige i UD, den blivande utrikesministern, som betecknade talet som förbryllande. I stället för att "så bita sig fast vid neutraliteten" ansåg *Undén*, borde "Sverige uppställa solidariteten såsom handlingsmålet" (Håstad). Neutralitet och internationell solidaritet var ledstjärnorna enligt det undénska språkbruket. Denna sentens har sin giltighet även under mitten av 1980-talet, där neutraliteten — vårt försvars styrka — liksom de internationella solidaritetsfrågorna, typ sanktionsdebatten i anledning av apartheid-politiken, fortfarande i märkbar utsträckning styrs av våra FN-åtaganden och de av *Undén* fastlagda riktlinjerna. Man kan nästan tala om en renässans av *Undén*-linjer.

Liksom 1920 gick den svenska statsledningen 1946 noggrannt till väga. En särskild kommitté tillsattes för att yttra sig över FN-stadgans förpliktelser för vårt land, vars betänkande sedermera trycktes i proposition 1946:196 angående Sveriges anslutning till FN. Kommittén leddes av utrikesrådet *Sven Grafström* (polchef 1945–48) med biträde av professorerna *Nils Herlitz*, *Torsten Gihl* samt UD:s t f folkrättssakkunnige *Gunnar Sandberg*. Sveriges anslutning till FN kom att bedömas av Sveriges då mest framstående folkrättspersonligheter. *Undén* hade blivit utrikesminister. I sam-

band härmed hade han den 17 augusti 1945 förordnat jur och fil kand *Gunnar Sandberg* (född 1902), då amanuens vid Institutet för internationell rätt vid Uppsala universitet (Harry Ax:son Johnson-institutet) till t f sakkunnig i folkrätt "under den tid Undén utövar statsrådsämbete". Sandberg entledigades på begäran per den 1 september 1948 för att tillträda post vid FN-sekretariatet i New York. Han kom 1950 att som t f folkrättssakkunnig i UD efterträdas av professorn *Torsten Gihl*, som med sin långvariga UD-erfarenhet ända från 1919, samt med sin akademiska meritering i såväl historia som folkrätt, i hög grad kom att bestå den teoretiska och doktrinmässiga kompletteringen till Undéns mer praktiska folkrättstillämpning.

Man kan väl kort och gott säga att det mesta i utrikes-, neutralitetspolitiskt och folkrättsligt hänseende under efterkrigstiden bär Undéns signum. Då dagens debatt om FN, apartheid och sanktioner i grunden handlar om relationen mellan vår neutralitet, vårt FN-engagemang och vår strävan till internationell solidaritet kan några citat från Undéns utläggningar vara av intresse:

"Jo, Sverige har avstått från neutraliteten i viss utsträckning. — — — En anmodan voterad av säkerhetsrådet med nu angiven majoritet (kvalificerad majoritet) är också vårt land skyldig respektera. Men om denna majoritet ej vunnits i rådet, föreligger inget bindande beslut. (— — —) I en deklaration inför riksdagen den 4 februari 1948 framhöll jag att vetot kunde kritiseras ur olika synpunkter, men denna vetorätt vore ett rättsligt och politiskt faktum av största betydelse. (— — —) Det var under noggrannt avvägande av de förpliktelser medlemskapet innebär som den svenska statsmakten beslöt söka inträde i FN. Den begränsning i neutraliteten, som stadgan påbjöd, ansågs kunna från svensk sida godtagas. (— — —) Sverige har vid sitt inträde i FN lagt speciell vikt vid den här behandlade röstningsregeln i artikel 27 (alltså de fem permanenta medlemmarnas sk vetorätt). Den innebär att vårt land icke kan förpliktas delta i sanktioner utan att samtliga permanenta rådsmedlemmar biträtt beslutet. (— — —) Men vi håller på stormaktsvetot i sådana frågor, inte bara för stormakternas skull utan i vårt eget intresse att inte binda vår handlingsfrihet i händelse en stormaktskonflikt uppstår." (Citaten ur *Tankar om utrikespolitik*.)

Vid 1950 års generalförsamling röstade Sverige för den sk *Acheson-planen* om "uniting for peace", vilken innebar att generalförsamlingen med två tredjedels majoritet trädde i det "paralyserade" säkerhetsrådets ställe och beslutade om rekommendationer till medlemsstaterna om ingripande vid hot mot freden. När säkerhetsrådet inte kunde fylla sin stadgeenliga roll och ta ett bindande beslut om sanktioner, "breddades" generalförsamlingens funktion, varvid medlemsstaterna fick någon form av FN-plattform att stå på i sina egna ägeranden. Varje stat fick på egen hand avgöra om dess övriga folk- och avtalsrättsliga förpliktelser medgav att den följde rekommendationen.

En intressant inrikespolitisk debatt följde på Acheson-planens antagande. Även om församlingens ägerande var ytterst tvivelaktigt från stadgesyn-

punkt, visade såväl Undén som borgerliga politiker en pragmatisk förståelse för ett *uniting for peace*-förfarande, något som upprepades vid samma förfarande 1956 i Suez-konflikten och 1960 i Kongo-konflikten. Undén själv betecknade i en FN-debatt Acheson-planen "som en lycklig omständighet för vår organisation, vars stadga liksom varje skriven författning bör utvecklas organiskt för att inte bli en död bokstav".

"Mer allmänt har Undén fastslagit (Håstad aas 106 ff) att Sverige inte kan väntas delta i sanktioner i sådana fall då ett stormaktskrig utbrutit eller då vi bedömer läget så, att vi befinner oss i farozonen för ett allmänt krig (så i broschyren 'Vår utrikespolitik' 1952). Han har vidare i riksdagen (i februari 1951) framhållit att uttrycket stormaktskrig ej får fattas så, att sanktioner i ett visst läge inte skulle kunna tänkas tillämpliga vid en konflikt, vari en stormakt vore indragen; med stormaktskrig menade han en sådan konflikt mellan stormakter, som innebar eller kunde leda till ett nytt världskrig. Utrikesministern tillade i samma debatt, att Acheson-planen kunde ha fungerat i en sådan konflikt som Palestina-konflikten. (— — —)

Folkpartiet såg positivt på Sveriges medverkan i *uniting for peace*-förfaranden. Ohlin uttalade i riksdagen att det var angeläget att Sverige ej i princip intar en negativ ståndpunkt gentemot dylika FN-sanktioner. "När Sverige röstade för Acheson-planen, måste detta ha inneburit en förpliktelse att under bevarande av full handlingsfrihet välvilligt pröva frågan om ett svenskt deltagande i föreslagna åtgärder i situationer, där stormakterna i säkerhetsrådet är oense" (Håstad s 107). Högerns Hjalmarsson var än mer positiv. "För första gången på århundraden i mänsklighetens historia se vi en påtaglig chans att bygga upp en internationell rättsordning", framförallt efter antagandet av Acheson-planen. Hjalmarsson "urgerade som allmän princip, att alla medlemsstater måste vara beredda att göra sina insatser, tydligen oavsett konfliktens natur; de måste vara det, därför att de själva en gång kunna behöva den kollektiva säkerhetsorganisationens stöd. Trots en allmänt välvillig hållning bland politikerna, satte några tidningar fingret på den ömma punkten, så tex Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning i november 1950 — "vetorätten i säkerhetsrådet är efter detta ett mycket bräckligt skydd för den svenska neutraliteten, om den är något skydd alls". (Håstad s 103—114)

Vad som här sagts förtjänar upprepas, inte minst till vägledning och stöd för dagens debatt om FN och sanktioner. Återigen — traditionen och våra principer är viktiga.

Det är inte möjligt att på ett begränsat utrymme kartlägga Undéns insatser i efterkrigstidens viktiga frågor — i hans kapacitet som folkrättssakkunnig i UD eller som utrikesminister. I Möllers biografi över Undén lämnas en utmärkt översikt. Ett intressant kapitel är Undéns roll i baltutlämningen hösten 1945, vilken händelse han själv karakteriserat som en av sina bittraste och obehagligaste händelser: "Det var en uppgift jag som utrikesminister ärvt av samlingsregeringen och kom att stå för." Möller citerar

arbeten som hävdar att Undén bli i egenskap av folkrättssakkunnig i UD "från början (var) delaktig i ärendets handläggning".

Åren 1948–49 inleddes en havsrättslig utveckling i Östersjön som tedde sig bekymmersam för Sverige. Händelser emanerande från det faktum att Sovjetunionen efter andra världskrigets slut åter blivit en östersjömakt kom att indikera sovjetiska stormaktsambitioner i området. Ännu 1987 pågår svensk-sovjetiska tvistigheter med sina rötter just i havsrätten, men vars allmänna implikationer nog är betydligt bredare än så. Vid angivna tidpunkt visade det sig att Sovjetunionen även för Östersjöns del hävdade ett tolv nautiska mil brett territorialhav, vilket landet gjort för Stillahavsområdet och de arktiska haven sedan tillkomsten av en förordning år 1927. Förslag att gå till internationella domstolen i Haag med tvisten avvisades från sovjetisk sida – av principiella skäl; Sovjetunionen går icke till internationella instanser med frågor som har med Sovjetunionens territorium och suveränitet att göra, heter det. Precis samma argumentering som omöjliggör ett lösande av den sedan sjutton år pågående tvisten om gränsdragningen öster om Gotland (jfr min *Suveränitet i havet och luftrummet*, Sthlm 1972).

År 1952 blev konflikten elakartad. Då försvann en svensk DC 3:a, en i räddningssyfte utsänd *Catalina* sköts ner av sovjetiskt flyg över internationellt vatten i Östersjön. För att ge omvärlden den svenska synen på händelseförloppet, valde utrikesminister Undén att publicera en ingående sk blåbok (se Aktstycken utgivna av UD, ser II:2, Nedskjutning av två svenska flygplan över Östersjön i juni 1952, Sthlm 1952); en av motiveringarna härtill torde ha varit att publikationens utgivande delvis kom att fylla det syfte som en stor del av de politiska debattörerna efterlyste, nämligen att saken skulle bringas inför FN. Undén ansåg det meningslöst, kanske rent av skadligt för ett neutralt land att dra en bilateral konflikt med en stormakt inför FN:s säkerhetsråd. Saken skulle bara bli inflammerad, råka ut för veto i säkerhetsrådet samt efterlämna en för vår neutralitetspolitik "besvärande eftersmak". Undéns handlingslinje visar på de svårigheter en neutral nation har; tom att gå inför världsorganisationen kan innebära problem för neutralitetsdoktrinen, en linje som kom att upprätthållas även vid incidenten med den sovjetiska ubåten 137 samt efterföljande ubåtsincidenter.

Självfallet menade inte Undén att Sverige skulle frånhända sig rätten att dra en aggression eller ett väpnat angrepp mot vårt territorium inför FN:s säkerhetsråd. De tankebanor Undén tänkte i vid 1950-talets början har emellertid fortsatt relevans för Sverige. Vi bör allvarligt fundera på hur en liten neutral nation skall agera i en allvarlig konflikt med en grannstat, som samtidigt råkar vara en av de två supermakterna i en strategiskt sett bipolar värld. Vår tillit står principiellt till FN. Vår tro på organisationen är stark. Men i konfliktsituationer, särskilt i en sådan som direkt berör en av supermakterna, utlöses med visshet vetot, och därmed paralyseras den kollektiva

säkerhetens mekanism i FN.

Mot bakgrund av en sådan realistisk bedömningsgrund har en liten nation, bedrivande alliansfri utrikespolitik, utan något alliansskydd i ryggen, olika alternativ för sin säkerhetspolitiska planering. Folkrättsexperten Undén såg *en* möjlighet, nämligen att utvidga neutralitetens och neutralitetspolitikens sfär till hela Skandinavien: alltså ett starkare neutralitetsblock i Norden. Förhandlingar om ett *skandinaviskt försvarsförbund* – ett oortodox grepp i svensk utrikespolitik – rann dock ut i sanden i januari 1949. Ett annat alternativ för den ensamma neutrala staten är givetvis uppbyggandet av ett mycket starkt neutralitets- och invasionsförsvar, så starkt att det verkar avskräckande på varje försök att kränka neutraliteten.

Ett tredje alternativ kan, givetvis i kombination med det nyss nämnda, vara att via utrikespolitiken och diplomatin verka för mekanismer som neutraliserar den potentiella fiendens direkta hot: typ nedrustningssträvanden, kärnvapenfria zoner, förtroendeskapande åtgärder, sk gemensam säkerhet etc. Strävanden av denna karaktär har varit framträdande i svensk efterkrigstidspolitik, samt utgjort grunden för vår aktiva neutralitetspolitik.

1950-talets händelser i Östersjön kom att på öststatshåll följas upp av den år 1957 framlagda sk Rapacki-planen samt Chrustjevs berömda tal 1959 i Riga och Stettin, där han lanserar tanken på en kärnvapenfri zon i Skandinavien och östersjöområdet. Östersjön skulle bli ett fredens hav, en påbyggnad på den gamla redan av tsar-Ryssland hävdade tesen om Östersjön som ett *mare clausum*, ett av strandstaterna gemensamt behärskat hav, till vilket inga andra än strandstaternas militära enheter ägde tillträde.

Den av Undén hösten 1961 i FN framlagda planen, sedermera känd som *Undénplanen*, att inrätta kärnvapenfria zoner, hindrade inte att han med principfasthet försvarade den gamla svenska tesen om Östersjön som en del av det fria havet. I ett av de för vår östersjöpolitik viktigaste talen som någonsin hållits, nämligen det den 26 juni 1959 inför Föreningen Nordens kongress, underströk Undén att "Östersjön vore ett fritt hav, öppet för alla. Denna ståndpunkt hade Sverige sedan gammalt hävdats och den gällde än idag. De baltiska sunden vore i enlighet med rådande folkrättslig uppfattning förbindelseled mellan två fria hav. I fredstid har såväl handels- som örlogsfartyg, av vilken nationalitet det vara må, fritt tillträde till Östersjön. I krigstid har samma princip hävdats som den riktiga".

Huvudprinciperna för Sveriges östersjöpolitik är ännu idag styrande för våra möjligheter att medverka i upprättandet av nya konstruktioner av typ kärnvapenfria zoner. De folkrättsliga parametrarna måste, tillsammans med östersjöpolitiska och militär-strategiska faktorer i praktiken avgöra hur långt Sverige kan gå i dessa hänseenden. Alltfört ligger det i Sveriges intresse att hävda att Östersjön är del av det fria havet, till vilket hav alla nationers fartyg (mutatis mutandis luftfartyg) har fritt och obehindrat tillträde genom de baltiska sunden, i enlighet med folkrättens regler. För den

folkrättssakkunnige som verkat i utrikesdepartementet under en del av 1970- och 80-talen, har dessa frågor blivit centrala. Undéns tankar och praktiska politik har, tillsammans med *Gihls* grundläggande studier om svensk östersjöpolitik, i hög grad kommit att influera det senaste decenniets inriktning av den folkrättsliga analysen. Det är vårt närområde, Östersjön, och värnet av det svenska territoriet som åter blivit huvudområdet för UD:s folkrättssakkunnige. I sammanhanget bör hänvisas till *Gihls* för vår neutralitets- och östersjöpolitik så centrala verk *Gränsen för Sveriges territorialvatten* (SOU 1930:6) samt hans omfattande, i serien *Den svenska utrikespolitikens historia* ingående del om svensk neutralitets- och utrikespolitik under tiden 1914–1919 (del IV). I sammanhanget kan även hänvisas till min egen *Folkrätt och säkerhetspolitik* (Sthlm 1986), särskilt kapitlet "Kolliderande suveränitet", behandlande östersjöfrågorna.

Det är naturligt, närmast givet, att i en översikt över folkrättssakkunniga i UD, fästa den största uppmärksamheten vid Undéns namn, enär han ju dominerat posten ända från 1920. Även om t f folkrättssakkunniga utförde viktiga uppgifter under Undéns utrikesministertid, markerades i UD:s personalkalendrar att det var utrikesministern själv som var den högste folkrättssakkunnige i huset. En stor roll spelade som sagt även *Torsten Gihl* – tillförordnad sakkunnig i folkrätt, under Undén, från 1 juni 1950 till 29 december 1961 – då han "av åldersskäl", 72 år gammal, begärde entledigande från posten.

Professor *Torsten Gihls* roll som institutionellt minne i UD, hans djupa historiska och folkrättsliga kunskaper, kan inte nog värderas. Hans roll för närområdets folkrätt, för bevarandet av våra östersjödoktriner och hans neutralitetstolkningar har spelat stor roll. Hans befattning med svensk utrikespolitik sträckte sig i tiden från 1919, då han den 1 oktober tillträdde befattningen som förste arkivarie i UD, över posten som kansliråd och *chef för UD:s arkiv* (1931–47), till 1961 då han lämnar posten som t f folkrätts-sakkunnig i UD – ialles 42 år.

Född 1889 (d 1972) gjorde han en snabb akademisk karriär vid Uppsala universitet. Som 20-årig (1909) blev han fil kand; 1912 fil lic i historia och redan 1913 disputerade han för fil dr-graden på en avhandling om *Sverige och västmakterna under Karl X Gustafs andra krig med Danmark*. År 1918 blev han jur kand vid Stockholms högskola samt jur lic 1944. Genom ett antal folkrättsliga utredningar i UD – 1926–30 rörande frågan om gränsen för Sveriges territorialvatten, 1930 sakkunnig i den svenska delegationen till Haag-konferensen om folkrättens kodifikation, 1935–38 angående utarbetandet av de gemensamma nordiska neutralitetsreglerna, 1945 beredning av Sveriges anslutning till FN – blev han 1935 knuten till Stockholms högskola som *docent i folkrätt*.

I den inbjudan till Stockholms högskolors minnes- och installationshög-

tidlighet som utfärdades 1947, det år då Torsten Gihl utnämndes till förste innehavare av den nyinrättade sk *Carl Lindhagens professur i internationell rätt*, sägs det: "Vårt land har städse företrätt ett starkt intresse för en mellanfolklig rättsordning. Vid de juridiska fakulteterna har emellertid föga utrymme varit berett åt forskning och undervisning." Man erinrar om att det av *Undén* framförda förslaget 1938 att upprätta en professur i internationell rätt vid *Uppsala* universitet, ännu 1947 icke hade genomförts.

Vid Stockholms högskola kom 1939 särskild undervisning i folkrätt igång tack vare ekonomiskt stöd från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse och, som det sägs, "sedan högskolan som lärare lyckats förvärva en av vårt lands främsta experter på området – kanslirådet i utrikesdepartementet, filosofie doktorn Karl Sigurd Torsten Nilsson Gihl". År 1946 övertog statsmakterna det ekonomiska ansvaret för undervisningen. Ett avgörande steg för mer varaktig undervisning och forskning togs genom att Stockholms stadsfullmäktige den 1 juli 1946, såsom en hyllning till borgmästare Carl Lindhagens minne, beslöt anslå medel till inrättandet av en professur i internationell rätt. Den 22 augusti 1947 inrättades den nya professuren, till vilken Gihl kallades som förste innehavare – samma år blev han jur dr honoris causa. Han lämnade då sin tjänst som chef för UD:s arkiv.

Som jämförelse kan nämnas att den 1938 principbeslutade professuren i internationell rätt vid *Uppsala* universitet tillsattes först 1967, då *Lars Hjerter* tillträdde befattningen. Gihl upprätthöll professuren i Stockholm till sin pensionering år 1955, då han efterträddes av *Hilding Eek* (f 1910 d 1983), vilken 1975 efterträddes av Hjerter. Först 1969 inrättades en professur i internationell rätt vid *Lunds* universitet, vilken innehas av *Lennart Pålsson*. Ämnet internationell rätt består fn av delämnena folkrätt och internationell privaträtt, en inte helt lycklig kombination av ämnen, något som nog bidragit till att ämnet folkrätt under det sista decenniet fått dras med såväl forskningsmässiga som andra återväxtproblem. Stockholms högskolas ord 1947 att föga utrymme varit berett åt forskning och undervisning i folkrätt vid de juridiska fakulteterna, har tyvärr ännu under mitten av 1980-talet sin fulla giltighet. Då folkrätten är central i svensk utrikes- och neutralitetspolitik borde statsmakterna förstärka ämnet folkrätt i universitetsutbildningen; framförallt att ämnet ges en självständig ställning samt att forsknings- och personella resurser ställs till förfogande. Det för svensk säkerhetspolitik så viktiga ämnet *folkrätt* kan eljest utarmas på ett irreparabelt sätt.

Mellan 1950 och 1961 upprätthöll Gihl, som redovisats ovan, under *Undén*, posten som t f sakkunnig i folkrätt, ett mer än tioårigt direkt samarbete dem emellan inom folkrättsområdet. Förhållandet mellan de vid den aktuella tidpunkten tämligen ålderstigna herrarna, har beskrivits som "kollegialt, cordialt men väl knappast hjärtligt". Gihls kompetens är allmänt omvittnad; några säger att han var utrikes- och neutralitetspolitiskt – i sina tolkningar – flexibel; andra – akademiska kollegor – såg i honom en strikt

dogmatisk person. "Han måste dock tyckt mycket om befattningen som folkrättsakkunnig i UD", då han i sitt testamente föreskrev att hans porträtt skulle hänga i den folkrättsakkunniges tjänsterum i UD – där det nu hänger.

Hans vetenskapliga bidrag till den folkrättsliga doktrinen är mångfaldiga. Några av hans viktigaste verk har nämnts ovan. Härtill kan läggas hans *International Legislation* (Sthlm 1937), en undersökning rörande folkrättens källor och förändringar i den internationella rätten, något han följer upp i sin i *Festskrift till Östen Undén* den 25 augusti 1956 (70 år) (Uppsala 1956) publicerade artikel Några randanmärkningar kring den internationella skiljedomsidéns historia, i vilken han tangerar det tema som blivit ett huvudtema för 1980-talets folkrättsakkunnige i UD, nämligen folkrättens förändring i en numera universell värld, utsatt för folkrättslig påverkan från olika världsregioner och skilda rättssystem. "Folkrätten befinner sig för närvarande i en kris, beroende på de många nya medlemmar som statssamfundet på senare tid erhållit (— — —) och som redan tidigare lösgjort sig ur europeiska kolonialvärlden, i revolten mot det Europa, där folkrätten uppvuxit. Om denna kris skall kunna övervinnas, eller om vi under Förenta Nationernas hägn gå mot internationell anarki, därom torde det vara klokast att icke uttala några spådomar. Det är i alla händelser tänkbart att 1920-talet skall visa sig ha varit den sista tidpunkt, då man ännu kunde hoppas att freden skulle kunna förverkligas på rättens grund", sade Gihl 1956. Hans slutsatser bygger på det 1955 publicerade vittfamnande samlingsverket *Studier i internationell rätt*. En uppföljning kom i den 1962 (Sthlm) publicerade *Om freden och säkerheten – nationalism och internationalism*, vilken på grundval av en djup idéhistorisk och folkrättslig lärdom går till närmast våldsamt angrepp på Förenta Nationerna, särskilt FN:s agerande under Kongo-krisen 1960.

Gihl menar i detta verk – publicerat efter hans avgång från posten som tf folkrättsakkunnig i UD och uppenbart i viss polemik mot Undéns FN-trohet – att Förenta Nationerna avlägsnat sig från FN-stadgans ursprungliga och traktatmässigt fastlagda principer. FN är icke längre någon fredsorganisation, vill Gihl hävda: "Läsaren torde finna att FN avlägsnat sig långt, i själva verket mycket längre än jag i förordet till mitt här föreliggande arbete antydde, från den fredsorganisation som jag ursprungligen avsåg att skildra. Det skulle vara ren ironi om jag utgav andra delen av mitt arbete under dess avsedda titel 'Fred och säkerhet genom internationell organisation' – Om freden och säkerheten skall bero av Förenta Nationerna, lär det inte bli fred förrän de två sista människorna slagit ihjäl varandra", yttrade Gihl som sitt sista bidrag i ämnet folkrätt.

På ett sätt kanske han har haft rätt, på ett annat sätt icke: FN kämpar fortfarande vidare – i enlighet med sina syften – men nu på basis av ett universellt samfund, där folkrätten blir en smältdegel mellan 150 nationers

politiska önskemål och rättsuppfattningar. Han var förutseende, när han på 1950-talet publicerade sina tankar om folkrättens kris och om dess källor och struktur i en multikulturell värld. Under 1970- och 80-talen har vi levt mitt uppe i denna kris – många nya nationer, ifrågasättande av den sk eurocentrerade folkrätten, tryck från u-världen, från de forna kolonierna – men inte har detta lett till att besanna Gihls spådom från 1956, att 1920-talet skulle varit det sista decennium då freden kunde förverkligas på rättens grund. På 1980-talet spelar rätten och folkrätten minst lika stor roll som tidigare, fortfarande med FN i centrum. Men visst är det lika intressant att fundera på folkrättens framtid, struktur och källor i ett nu nära nog universellt statsamfund.

Detta för folkrättens stabilitet så väsentliga tema är viktigt att studera (jfr min ”Changes in the Norms Guiding the International Legal System – History and Contemporary Trends” i *Folkrätt och säkerhetspolitik*). Gihls arbeten i *neutralitetsrätt* bör slutligen nämnas: *Neutralitetsproblem* (Sthlm 1938) samt *Folkrätt under krig och neutralitet* (Sthlm 1943). Gihl var verksam som lärare i internationell rätt i försvarsmakten.

Året 1961 började Undén fundera på sin avgång som utrikesminister. Snart 75 år begärde han per den 31 december 1961 entledigande från posten som folkrättssakkunnig i UD, samtidigt som Gihl, 72 år, entledigades från sin tf post. Posten som folkrättssakkunnig i UD går per den 1 januari 1962 till den nyblivne docenten i folkrätt vid Stockholms universitet *Hans Blix*, född 1928. Efter en jur kand 1951, en Ph D vid Cambridge University 1958 samt en jur lic 1959 disputerade han samma år vid Stockholms universitet för jur dr-graden på en avhandling om *Treaty-Making Power*, alltså berörande traktaträtten. År 1960 blev han *docent* vid universitetet under professor Hilding Eek. Blix innehade befattningen som folkrättssakkunnig i *två* perioder: 1 januari 1962–31 augusti 1963, då han övergick till en tjänst som *utrikesråd* i UD:s sk förhandlingsgrupp, ehuru de facto med fortsatt ansvar för rådgivning i folkrättsliga och närliggande frågor, samt perioden 1 juli 1971–14 oktober 1976, då han efter den borgerliga valsegern tillträdde som statssekreterare för UD:s biståndsavdelning. Vid sidan av sin akademiska meritering hade Blix också varit politiskt verksam: President of World Federation of Liberal and Radical Youth 1956–58 samt vice ordförande i folkpartiets ungdomsförbund 1959–61. Detta ledde honom till *utrikesministerposten* – den fjärde utrikesministern som också varit folkrättssakkunnig i UD – i *Ola Ullstens* kortvariga rena folkpartiregering 18 oktober 1978–12 oktober 1979. Blix återgick därefter till posten som statssekreterare för UD:s biståndsavdelning, till dess han den 1 december 1981 tillträdde posten som generaldirektör och chef för det internationella atomenergiorganet IAEA i Wien.

När Blix formaliter i augusti 1963 lämnade posten som folkrättssakkunnig i UD, knöts denna från den 1 september 1963 till den nyutnämnde presidenten i *Svea Hovrätt*, *Sture Petrén* (f 1908, d 1976). Liksom sin företrädare, såväl som folkrättssakkunnig som i presidentskapet i hovrätten, Erik Marks von Würtemberg, får Petrén karaktäriseras som en av de främsta svenska juristerna på det nationella liksom på det internationella fältet. Efter en jur kand i Lund 1930 samt rättshistoriska studier vid universitetet i Freiburg im Breisgau, genomgick han en domar- och kommittékarriär. År 1950 kom han till UD som utrikesråd (ambassadör från 1957) och chef för rättsavdelningen. På denna post grundlade han sin internationella karriär, bl a genom engagemang i FN och Europarådet. Han blev medlem av Europarådets kommission för de mänskliga rättigheterna 1954, vilkens ordförande han var åren 1962–67; dessutom sedan 1955 medlem av permanenta skiljedomstolen i Haag. Redan tidigt verkade han som skiljedomare, bl a inom Stockholms handelskammares skiljenämnd.

Den 1 september 1963 återvände han till Svea Hovrätt och fick som dess president förestå firandet 1964 av hovrättens 350-årsjubileum. I minneskriften *Svea Hovrätt – studier till 350-årsminnet* kom historikern Petrén till tals i skildringen om hovrättens uppbyggnad 1614–54. Det är samtidigt med denna befattning han innehar posten som UD:s folkrättssakkunnige. Hans övriga arbetsbörda medförde att "han mer stod till förfogande" som folkrättssakkunnig.

Petrén nådde långt i sin folkrättsliga karriär: som förste och hittills ende svensk – varvid i sammanhanget dock skall uppmärksammas den ovan nämnde Åke Hammarskjöld samt den ofta internationellt anlitade skiljedomaren *Gunnar Lagergren* – blev han av FN:s generalförsamling och säkerhetsråd den 3 november 1966 vald till domare i *Internationella domstolen i Haag* för 9 år räknat från den 6 februari 1967, varpå han entledigas från posterna som hovrättspresident och folkrättssakkunnig i UD. När hans mandatperiod gick ut 1976 återvaldes han icke, mycket beroende på att de nordiska länderna – som vanligt – icke kunde enas om en gemensam kandidat, utan uppställde tre olika kandidater.

Det är av stor vikt att Norden och dess rättssystem är representerat i Internationella domstolen. År 1976 gick domarplatsen i stället till västtysken *Mosler*, som innehade den intill dess norrmannen *Jens Evensen* (norska UD:s folkrättssakkunnige, tidigare havsrättsminister) år 1985 "å Nordens vägnar" lyckades återta den (norrmannen *H Klaestad* var domare under åren 1946–61). Petrén blev 1967 jur dr honoris causa i Lund samt 1969 en av de Aderton, där han efterträdde hovrättspresidenten och riksmarskalken Birger Ekeberg på stol nummer 1. Under ett skiljedomaruppdrag gällande Beagle-kanal-tvisten avled Petrén i Genève den 13 december 1976.

Perioden 1966–71 är folkrättssakkunnigbefattningen i UD formellt vakant. I

realiteten är dock utrikesrådet Blix folkrättsexpert. År 1971 återtog han som nämnts också posten formellt. Hans intensivaste insatser kom att ägnas FN, miljöfrågorna och den internationella humanitära rätten. Han bidrog aktivt vid tillkomsten av den sk *friendly relations*-deklarationen i FN år 1970, ett dokument om vänskapliga relationer och samarbete mellan stater, på sitt sätt kompletterande FN-stadgan. Utvecklingen i denna riktning fortsatte med ESK-konferenserna, antagandet av Helsingfors-dokumentet år 1975, samt vidare mot konferenserna om utformandet av förtroendeskapande åtgärder (tex Stockholm-konferensen). I sammanhanget kan hänvisas till hans skrift *Sovereignty, aggression and neutrality* (Uppsala 1970). Han bidrog substantiellt även till slutförandet av 1972 års Stockholms-konferens om den mänskliga miljön, vars sluddokument spelat stor roll för utformandet av den internationella miljörätten.

Hans största insats som folkrättssakkunnig torde ligga inom ämnesområdet krigets lagar, där han medverkade vid tillkomsten av 1977 års *tilläggsprotokoll* till 1949 års Genève-konventioner, genom vilka en substantiell förbättring kom att äga rum gällande skyddet för såväl kombattanter som civilbefolkningen i väpnade konflikter, liksom nya regler kom att införas gällande krigets förande, tex förbud mot områdesbombning, svält som stridsmedel etc (jfr hans *Area Bombardment: Rules and Reasons*, The British Yearbook of International Law 1978 samt hans *Förbud att använda vissa vapen*, inträdesanförande i Kungl Krigsvetenskapsakademien, publicerat i dess Handlingar och Tidskrift 1980:6).

Till följd av att Sverige ratificerat tilläggsprotokollen, tillsatte försvarsminister Krönmark 1978 den sk *folkrättskommittén* med uppdrag att analysera och utreda folkrättens regler under fred, neutralitet och krig, samt komma med de förslag den ansåg påkallade. Ordförande blev hovrättspresidenten *Carl-Ivar Skarstedt*. Folkrättskommittén avgav sitt betänkande (SOU 1984:56) till försvarsminister Thunborg den 20 juni 1984. Bland annat som en följd härav infördes per den 1 januari 1987 den nya organisationen med *folkrättsliga rådgivare* i försvarsmakten (SFS 1986:1029).

Den år 1972 tillsatta sk *folkrättsdelegationen* har till uppdrag att vara rådgivare åt regeringen i folkrättsliga frågor, särskilt inom området krigets lagar. Som delegationens förste ordförande fungerade *Alva Myrdal*; Blix var dess ordförande åren 1976–81. Han bidrog också till de förhandlingar inom FN:s ram som 1981 ledde fram till den sk vapenkonventionen, som förbjuder eller inskränker användningen av urskillningslösa eller skadebringande vapen (SÖ 1982:27). I UD:s handläggning av särskilt dessa frågor har biträtt docenten i folkrätt, jur dr *Ove Bring*, sekreterare i folkrättsdelegationen sedan 1976.

Därmed är vi framme vid min egen tioåriga innehavstid av posten som UD:s folkrättssakkunnige. Den 11 november 1976 gavs regeringens förordnande;

den 1 december 1976 tillträdde jag efter flyttning från tjänst vid ambassaden i Moskva. För första gången besattes posten som folkrättssakkunnig av en av UD:s "egna tjänstemän", vilket måhända har bidragit till att den omvandlats i riktning mot en blandning av rådgivare och handläggare av olika folkrättsliga frågor. Redan under min företrädares (Blix') tid blev posten en heltidsbefattning – förr var den en arvoderad deltidstjänst. Den folkrättsliga arbetsbördan motiverade denna förändring – och egentligen mer därtill – vilket syns i andra utrikesdepartements organisation av handläggningen av folkrättsfrågor.

Perioden 1976–87 har kännetecknats av olika förändringar i närområdet, såväl havsrättsliga som strategiska. Den folkrättsliga analysen och verksamheten har till stor del blivit inriktad härpå: utvecklingen i Arktis, Östersjön, de baltiska sunden. IKFN-, försvars- och neutralitetsspörsmål har, bla till följd av de kränkningar Sverige utsatts för, blivit centrala för den folkrätts-sakkunnige. Härjämte har kommit de för oss allt viktigare polarfrågorna, utvecklingen i nordområdena men även i och runt Antarktis. Här tangeras många faktorer, bla berörande resursutnyttjande, miljöskydd och forskning. Genom forsknings- och andra aktiviteter kan vi kanske återta en del som "gick förlorat" i de för oss olyckliga havsrättsförhandlingarna. Havsrättens utveckling ledde dessutom till den idag sjutton år långa till synes närmast olösliga gränskonflikten med Sovjetunionen öster om Gotland. (Härom se mina *International Environmental Law* (1976), *The Evolution of the Law of the Sea, A study of resources and strategy with special regard to the polar areas* (1984) samt den tidigare nämnda *Folkrätt och säkerhetspolitik* (1986).)

En viktig och fascinerande fråga under denna tid har också varit folkrättens roll och utseende i det numera universella multikulturella statssamfundet: olika regioners och rättsskolors påverkan på folkrättens konsistens och utseende, mao frågan om folkrättens stabilitet eller förändring, en för vårt land alldeles fundamental fråga.

UD:s sakkunniga i folkrätt

Marks von Würtemberg, Erik Teodor (f 1861 d 1937)	1919–1920 (utr min 1923–24)
Undén, Bo Östen (f 1886 d 1974)	1920–1924 (utr min 1924–26)
Löfgren, Jonas Eliel (f 1872 d 1940)	1924–1926 (utr min 1926–28)
Undén, Bo Östen	1926–1961 (utr min 1945–62)
Sandberg, Gunnar August (f 1902)	tf 1945–1948

Gihl, Karl Sigurd <i>Torsten</i> Nilsson (f 1889 d 1972)	tf 1950–1961
Blix, <i>Hans</i> Martin (f 1928)	1962–1963
Petrén, Bror Arvid <i>Sture</i> (f 1908 d 1976)	1963–1966
Blix, <i>Hans</i> Martin	1971–1976 (utr min 1978–79)
Theutenberg, <i>Bo</i> Folke Johnson (f 1942)	1976–1987